

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.122-141>

УДК: 327(470:477+479.22)»2008/2022»

© Наталія Нечаєва-Юрійчук¹

ВІД ГУМАНІТАРНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ ДО БЕЗПЕКОВОЇ ДИЛЕМИ: ПОЛІТИКА ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ СТОСОВНО ГРУЗІЇ Й УКРАЇНИ 2008 - 2022 роки

122

Геополітична турбулентність, у якій світ живе упродовж останніх десятиріч, сягає свого піку. Російсько-українська війна є квінтесенцією й водночас віддзеркаленням найбільших військово-політичних безпекових викликів як регіонального, так і світового рівня. Росія – їхнім джерелом. Від моменту розпаду СРСР і до сьогодні Москва вимушена вибудовувати відносини з державами, що постали на його руїнах, у новому форматі. Та вона так і не відмовилася від імперських практик взаємодії, продовжуючи розглядати Грузію й Україну як частини «рузького міра» й, відповідно, усіма силами намагаючись повернути їх у сферу свого впливу за будь-яку ціну. Підтримка локального сепаратизму, роздмухування етнонаціональних конфліктів, паспортизація та введення військових формувань під егідою ООН в якості миротворців – неповний перелік заходів, здійснюваних Москвою для збереження свого імперського впливу. У запропонованій статті проаналізована окремі аспекти політики путінського режиму щодо Грузії й України через дезавування теоретичних та правових концептів, використовуваних Кремлем для легітимації своєї інтервенції на території суверенних держав.

Ключові слова: безпека, Грузія, Україна, зовнішня політика Росії, етнополітичний конфлікт, гуманітарний інтервенціонізм, безпеково-ва дилема.

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: n.nechayeva-yuriychuk@chnu.edu.ua; ORCID: 0000-0001-5882-7121

From Humanitarian Interventionism to Security Dilemma: Policy of the Putin Regime Regarding Georgia and Ukraine (2008-2022)

The geopolitical turbulence the world has been living in for the past decades is reaching its peak. The Russian-Ukrainian war is the quintessence and, simultaneously, a reflection of the biggest military-political security challenges at regional and global levels. Russia is their source. From the moment of the collapse of the USSR until today, Moscow has been forced to build relations with the states that arose on its ruins in a new format. However, it never gave up the imperial practices of interaction, considering Georgia and Ukraine as parts of the “ruzzkii mir” and, accordingly, trying with all its might to return them to its sphere of influence at any cost. Supporting local separatism, fueling ethno-national conflicts, giving citizenship, and introducing military formations under the auspices of the UN as peacekeepers are an incomplete list of measures taken by Moscow to preserve its imperial influence. The proposed article attempts to examine the Putin regime’s policy toward Georgia and Ukraine by disavowal of theoretical and legal concepts used by the Kremlin to legitimize its intervention on the territory of sovereign states.

123

Keywords: security, Georgia, Ukraine, Russia’s foreign policy, ethno-political conflict, humanitarian interventionism, security dilemma.

Актуальність теми. Визначальною характеристикою початку ХХІ століття стала геополітична турбулентність, похідними якої є політична невизначеність й історичні референції як спроби пояснити існуючий стан речей. Терористичні акти 11 вересня 2001 р., що фактично відкрили сучасну історичну добу, трансформувалися у російський державний тероризм. Російсько-українська війна, яка вже увійшла у підручники з історії як гібридна, на думку авторки, є виявом державної політики терору, що її здійснює Москва проти українського народу. У певному сенсі можемо вести мову про історичну тяглість російського тероризму від часів Івана Грозного щонайменше. Україна стала його жертвою ще у 1708 році, коли Петро I руками свого фаворита Меншикова знищив українську гетьманську столицю Батурин і всіх його жителів. Як писали тодішні європейські газети, «всі мешканці Батурина без огляду на вік і стать вирізані, як наказують нелюдські звичаї москалів» (Сокирко, 2022). Інституціоналізація російського імперіалізму відбулася у 1721, коли Московське царство стало Російською імперією. Відтоді терор як політична практика

систематично застосовувався російською владою як щодо власних громадян, так і в ході завоювань нових земель. Падіння імперії розпочалося у 1917 році: революційні події з наступним створенням Радянського Союзу дозволили модернізувати російський імперіалізм й зберегти імперіалістичні практики у ХХ сторіччі, а його розпад у 1991 році – зафіксувати новий етап падіння імперії. Обидва російські президенти зробили все можливе задля збереження імперії, намагаючись зберегти існуючий status quo й саму РФ у кордонах 1991 року, зокрема, через перемогу у чеченських війнах, де друга стала успішною для РФ*, зміцнення й територіальне розширення імперії. Прикметно, що формальний старт зовнішній військовій агресії Кремля був даний за часів президентства Дмитрія Медведєва, яке дозволило легітимізувати наступні терміни В.Путіна, на цей час «призначеного» (фактично самим собою – авт.) прем'єр-міністром Росії. У 2008 році, через 300 років після батуринської трагедії (чи не символічно?), Росія розпочала широкомасштабну війну проти Грузії, а у 2022 році – проти України. Кожному широкомасштабному вторгненню передував гібридний етап війни. Російська інтервенція в обидві держави здійснювалася за єдиним алгоритмом, з урахуванням регіональної специфіки. З огляду на зростаючу агресію російської зовнішньої політики вважаємо звернення до подій 2008-2022 років необхідним для розуміння сутності путінської зовнішньої політики у регіоні, можливих шляхів розгортання політичної ситуації в контексті формування нової архітектури світового порядку. Метою даної наукової розвідки є аналіз трансформації концептуалізації й обґрунтування путінським режимом своєї агресивної політики.

Науково-дослідницьке поле проблеми. Зовнішня політика Росії є предметом теоретико-прикладних досліджень, здійснюваних українськими та зарубіжними науковцями. Розв'язана Росією війна проти України стала поштовхом для концептуального переосмислення російської зовнішньої політики. Як зазначив турецький науковець, професор Чалиш Шабан Галіс, для розуміння сучасної війни Росії проти України необхідно знати «складові елементи російської національної та державної ідентичності, що впливає з історичного, культурного і соціального минулого країни» (Çalış, The Foreign Policy

* Друга Чеченська війна тривала з 1999 до 2009 року. У публіцистичний дискурс увійшла під назвами друга російсько-чеченська війна, друга чеченська кампанія.

of Russia: From Tsars to Putin, 2022, 9). Власне, монографія, підготовлена колективом авторів з Туреччини та Казахстану у 2022 році, стала спробою концептуалізації російської зовнішньої політики у її історичній тяглоті та у контексті глобалізаційних викликів сучасності (Çalış and Tinker, 2022). Наразі можемо констатувати, що дослідження у даній сфері набувають нових обрисів й здійснюються насамперед з позицій реалізму та неореалізму, теорії залежності та постколоніалізму. Актуальний погляд на постколоніальний досвід у світовому контексті та у зв'язку з російсько-українською війною представлений в опублікованих матеріалах дискусії «Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах», яка відбулася в рамках 29 Львівського міжнародного BookForum (Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах, 2023). Серед обговорюваних проблем – роль радянських пропагандистських нарративів та їхня трансформація у нові – путінські, зокрема, щодо радянського антиколоніалізму (Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах, 2023).

—
Серед українських науковців системно досліджує зовнішню політику Росії (Ярмоленко, 2023), її стратегічні зовнішньополітичні цілі (Ярмоленко, 2024), дає оцінку змінам зовнішньополітичної парадигми РФ (Ярмоленко, 2022) Віталій Ярмоленко. Його наукові пошуки вирізняються ґрунтовністю та прикладним характером.

Гібридна війна, що стала одним із основних інструментів зовнішньої політики Росії у модерну добу, сьогодні вивчається й аналізується дослідниками, як теоретиками, так і практиками в усьому світі. Особливо активно розробляється український, грузинський та європейський вектори російської політики – зокрема, у роботах Є.Магди (Магда, 2017), І.Дерев'янка (Дерев'янка 2023), колективних монографіях українських авторів («Гібридна» війна Росії - виклик і загроза для Європи, 2016), дослідженнях зарубіжних авторів – Дж.Візера (Wither, 2020), Й.Вукович, Д.Матіки, С.Баріка (Vukovic, Matika and Baric), Ш. Гвінерія (Gvineria, 2024) та інших.

Активне використання військових інструментів політичними авторитарними режимами сучасності, насамперед Росією, спонукає до формування нових концептуальних підходів у сфері міжнародної взаємодії та безпеки. Розуміння сучасних безпекових викликів і загроз складно собі уявити без компаративного аналізу окремих кейсів,

які складають загальний тренд зовнішньої політики нашого північно-східного сусіда.

Виклад основного матеріалу. Символізм, який так любляють російські політичні еліти, присутній у датах і подіях, здавалося б, зовсім не пов'язаних між собою. 1708 і 2008 (спалення Батурина і широкомасштабна війна Росії проти Грузії), 1914 – 2014 (початок Першої світової війни і початок російської (гібридної) війни проти України), 1922 – 2022 (створення СРСР та початок широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну). Кожна із цих дат символізує окремі події в історії, а поставлені в один рядок вони за свідчують спадковість імперської політики Кремля. І це також символічно, адже змінювалися столиці: від Москви до Петербургу і від Петербургу до Москви, однак Кремль залишився незмінним символом російської влади. Політичний символізм – характерна риса путінського режиму, як і російського імперіалізму в цілому.

126

Основи путінської політики щодо Грузії й України були сформовані ще у минулих століттях, коли відбувалося їхнє включення до складу імперії, однак знаковим й переломним стало ХХ сторіччя. Саме створення Радянського Союзу відбувалося через використання подвійних стандартів та розпалювання громадянських конфліктів, використання агентів впливу й інших інструментів гібридної війни. У своїй взаємодії з Грузинською Демократичною Республікою та Українською Народною Республікою Кремль абсолютно чітко демонстрував своє неприйняття самого факту їхньої незалежності. У 1921-1922 роках території цих держав були окуповані більшовицькими військами й включені до складу СРСР. Упродовж наступних десятиліть Москва здійснювала по відношенню до Тбілісі та Києва вже не зовнішню, а внутрішню політику, адже розглядала їх як частину «рузького міра», а їхній суверенітет носив виключно формальний характер. На момент розпаду СРСР у взаємодії Кремля з Грузією та Україною був лише один – надзвичайно короткий, період міждержавної взаємодії: від 1917 до 1921-1922 років. І якщо у Грузії та Україні у цей час відбувся етнічний ренесанс та мобілізація еліт, то російські більшовики по суті залишилися у парадигмі російського імперіалізму, де і Грузія, й Україна були національними окраїнами «великої російської держави». У цій парадигмі й розвивалися відносини між Москвою й Тбілісі, Москвою та Києвом.

Політична турбулентність кінця 1980-х – початку 1990-х років

привела до реалізації грузинського й українського національних проєктів, у яких і Тбілісі, й Києву відводилась роль столиць незалежних держав. Водночас для Москви цей сценарій був абсолютно неприйнятним. У неї не було власного національного проєкту, на відміну від інших республік Радянського Союзу. Вона продовжувала бачити себе столицею щонайменше багатонаціонального державного утворення, на кшталт радянської «федерації».

Україна проголосила Акт про незалежність 24 серпня 1991 року, Грузія ж – Акт про відновлення державної незалежності, що проголосив дійсними Акт про незалежність 1918 року і Конституцію 1921 року (26 травня – День відновлення незалежності Грузії, 2021). Важливо відзначити, що відновлення державної незалежності Грузії відбулося 31 березня 1991 року, під час референдуму, за декілька місяців до серпневого заколоту того ж року. Як зазначив грузинський історик Бежан Джавахія, самим формулюванням питання щодо відновлення незалежності відповідно до Декларації 26 травня 1918 року Грузія здобула історичну перемогу, яка «об'єднувала увесь процес ... боротьби включно із піднятим під час визвольного руху питання про окупацію Грузії (радянською владою)» (Паресишвили, 2021). Верховна Рада Грузії прийняла Акт відновлення державної незалежності 9 квітня 1991 року.

Новий формат взаємодії Москви з уже колишніми республіками після 1991 року, зокрема Союз Незалежних Держав (СНД), Організація Договору Колективної Безпеки (ОДКБ) тощо, з позиції авторки, був спрямований насамперед на збереження, а згодом – відновлення, російського впливу на території колишнього СРСР. Кремль продовжував розглядати нові незалежні держави, включаючи Грузію й Україну як частини «рузького міра», які «трошки загубилися в часі». Не будучи здатною до побудови партнерських відносин з уже незалежними державами, Москва повернулася до практики «активних заходів»^{*} з метою дискредитації самої ідеї незалежності й державності і Грузії, й України. Радянські «активні заходи» включали дипломатію,

^{*} «Активні заходи» – це системна діяльність радянської влади, спрямована на створення «Міжнародної Радянської республіки як перехідного етапу до повного знищення держави». За різними оцінками, концепція «активних заходів» з'явилася до 1920 р., часу утворення Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем при Раді Народних Комісарів РРФСР («Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни 2017).

пропаганду, дезінформацію (письмову чи вербальну), встановлення контролю за іноземними медіа та різноманітні операції політичного впливу, використання організацій прикриття та шантаж. І якщо однією із пріоритетних стратегічних цілей радянського керівництва було «очорнити США, ізолювати їх від союзників, вплинути на громадську думку..., похитнути політичну готовність Заходу протистояти радянському наступу» («Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни, 2017), то на межі 1980-1990х років (і до сьогодні) – дискредитація самої ідеї незалежності колишніх радянських республік. Насамперед через ініціювання й провокування етнополітичних конфліктів, розпалювання міжнаціональної ворожнечі через просування ідей про радикальний націоналізм як грузинів, так і українців.

Серед перших кроків, що їх зробили усі держави колишнього СРСР, – стало врегулювання питання про громадянство. В силу того, що Грузія проголосила відновлення державної незалежності й визначила основоположним текст Конституції 1921 року, питання громадянства розглядалося крізь призму віковичного досвіду: «громадянство Грузії набувається на основі походження, шлюбу та шляхом натуралізації». Одночасно на початку минулого сторіччя грузинські законотворці визначили основний принцип громадянства – єдине (1919 - 1921 гг.). У 1993 році був прийнятий Органічний закон Грузії «Про громадянство Грузії», в якому чітко зазначено, що у Грузії встановлено єдине громадянство, і що громадянином держави є особа, що на час прийняття даного Закону, а також упродовж не менше п'яти років перед цим проживала на території Грузії і не відмовилася від громадянства у наступні шість місяців (Органический закон Грузии «О гражданстве Грузии» №193 25 марта 1993). Прийнята у 1995 році Конституція держави остаточно закріпила принципи грузинського громадянства (Конституция Грузии принята 24 августа 1995 года).

В Україні Закон «Про громадянство України» був ухвалений 8 жовтня 1991 року, а набрав чинності з 13 листопада того ж року. Відповідно до Закону, в Україні – єдине громадянство. Після розпаду СРСР громадянство України отримали всі «громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України», а також ті, хто постійно проживав в Україні на момент прийняття даного Закону, та ті, хто на момент прийняття Закону перебував за межами України (та

їхні нащадки), але не мали громадянства інших держав і у встановленому порядку подали заяву про набуття громадянства* (Закон України Про громадянство України від 08.10.1991 №16356-ХІІ). Конституція України 1996 року законодавчо закріпила принципи українського громадянства (КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996).

На відміну від Грузії й України, Росія пішла іншим шляхом: відповідно до Закону «Про громадянство Російської Федерації» від 28 листопада 1991 року, громадянами нової держави були автоматично визнані усі громадяни колишнього СРСР, які на день вступу даного Закону проживали на території РФ. А саме: ті, хто мав внутрішній паспорт громадянина СРСР та був прописаний на території РФ. Всі інші громадяни колишнього СРСР повинні були до 30 червня 2002 року заявити про своє бажання отримати громадянство Росії (шляхом реєстрації), згідно законодавства (Гражданство бывшего СССР).

Здавалося б, питання громадянства у межах названих трьох держав чітко врегульовано й контраверсії бути не може. Так само, як і визнання факту розпаду СРСР та взаємовизнання державності й кордонів. Однак вже в останній декаді ХХ сторіччя Росія починає реалізовувати чи радше повертається до політики «встановлення контролю за територіями через встановлення контролю над людьми» (Іщенко, 2019). Першим її етапом стало роздмухування громадянського невдоволення державотворчими процесами у новопоставлених суверенних державах, плекання сепаратистських настроїв серед народів та соціальних груп, що проживали на їх територіях, – від Молдови до Грузії. Остання на початку 1990-х років перебувала у стані внутрішнього військово-політичного конфлікту – Абхазія та так звана Південна Осетія (Цхінвальський район) проголосили своє прагнення до незалежності. Протистояння між Тбілісі та Сухумі й Цхінвалі увійшло в аналі світової історії як війна, ключову роль у роздмухуванні якої відіграла Москва. Як наслідок, Грузія щонайменше отримала два джерела сепаратизму, підтримуваних Москвою та російських «миротворців» на своїй території. Що стосується формату відносин між Росією й Грузією, то, за означенням української науковиці А.Киридон, від середини 1990-х років вони розвивалися у межах «формули стратегічної невизначеності при збереженні статус-кво в Грузії» (Киридон).

* Законодавство обох держав відтоді зазнало змін, однак основні засади залишилися неперушними (єдине громадянство, до прикладу).

Аналіз російської політики у зазначений період дозволяє стверджувати, що визнання незалежності Грузії, як власне й України, носило для Москви виключно формальний характер. Її активність у Грузії та Україні у 1992 році була спрямована на мобілізацію Номо Sovieticus («людини радянської») на збереження імперії. В Україні у цей самий час була зроблена спроба відколоти Крим, що в кінцевому підсумку призвело до дострокових президентських виборів та надання Криму статусу автономної республіки 21 вересня 1994 року (Рік 1992. Історія Української незалежності. Перша битва за Крим). Згадувані вище «активні заходи» відкривали широкий простір для рефлексивного управління як Грузією, так і Україною, тим більш, що і населення обох держав значною мірою залишалося під впливом радянських політичних догм, а керівництво уже незалежними республіками перейшло до представників колишньої партійної номенклатури (в Україні з 1991 року, коли президентом був обраний Л.Кравчук, а у Грузії – з 1995 року, коли замість З.Гамсахурдіа президентом був обраний Е.Шеварнадзе). Зростаюча етнополітична напруженість, у випадку з Грузією – війна, дозволили Росії зайти на територію незалежних держав як «оборонцю громадянських прав» представників національних меншин, про що свідчить той факт, що замість введення багатонаціонального миротворчого контингенту в Абхазію, ООН дозволила там присутність мононаціонального контингенту РФ. Тим самим надавши російській окупації частини Грузії «квазіюридичної сили» (Вітман, 2008).

Де-факто від 1992 року частина суверенної Грузії перебуває під російською окупацією, однак легітимізація даного факту відбулася в односторонньому порядку вже після війни 2008 року, після прийняття Закону «Про окуповані території» (Закон Грузії Об оккупированных территориях №431, 23/10/2008, 2024). Де-юре, у період від 1992 до 2008 року Росія була присутня на території Грузії як миротворець, що здійснює «гуманітарну інтервенцію» під егідою ООН. Гуманітарний інтервенціонізм як інструмент зовнішньої політики, спрямований на захист прав громадян, віддавна використовується у міжнародній політиці. І хоча гуманітарна інтервенція означає пряме втручання у справи суверенної держави, що суперечить принципам міжнародного права, з точки зору ліберальної демократії, право на суверенітет держави – похідне від прав громадян, які проживають на її території (Шахова, 2017). Москва ж, використовуючи стереотипізоване сприй-

няття своєї ролі та місця у міжнародних відносинах, на початку 1990-х років легітимізувала свою воєнну присутність у Грузії через рішення міжнародних організацій та структур, насамперед ООН.

Ескалація грузино-абхазького конфлікту відбулася на фоні завершення «перехідного періоду» для набуття російського громадянства згідно з російським законом від 1991 року й гарячковою активністю російських властей та проросійських сил Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвали) у паспортизації жителів регіонів. 30 червня було визначено межевою датою для отримання російського громадянства за спрощеною процедурою. З 1 липня 2002 року почав діяти новий закон «Про громадянство Російської Федерації», згідно з яким громадянам РФ «надаються захист й заступництво» Росії (Ройтман, 2002). За даними Радіо Свобода, у переддень вступу нового закону в дію Росія «терміново забезпечила своїм громадянство усе доросле населення Абхазії та дві третини населення Південної Осетії» (Ройтман, 2002). Парадоксальним з огляду на проголошене прагнення суверенітету є пояснення масового ажіотажу щодо набуття російського громадянства тодішнім прем'єр-міністром Абхазії Анрі Джергенієй: «Люди визнані, черга за країною – прийде й цей час» (Хашиг, 2002). Наступний розвиток подій, здавалося б, засвідчив раціо А.Джергенії. Однак об'єктивна реальність полягала в отриманні жителями Абхазії та Південної Осетії (Цхінвальського району) статусу громадян Росії у той час, як відповідні території були визнані тією ж РФ як частина суверенної Грузії. Дуалізм підходів Кремля одразу викликав дискусії в експертному середовищі (Ройтман, 2002), однак кінцева мета паспортної політики Кремля стала очевидною лише у 2008 році. Таким чином, у переддень війни 2008 року Росія мала фактичний контроль над територією Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвальського району) через присутність своїх «миротворців» та проживання там власних громадян. Російська присутність у Грузії була була легітимізована міжнародним правом (гуманітарний інтервенціонізм з метою забезпечення миру) й уже російськими громадянами Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвальського району), відповідно до російського законодавства.

Навесні 2008 року спецпредставник МЗС РФ з питань відносин з державами СНД Валерій Кеняйкін заявив, що «у випадку початку грузинською стороною військового конфлікту в Абхазії та Південній Осетії Росія має намір застосувати «військові методи» для захисту

співвітчизників, що там проживають» (Росія захитит соотечественников в Абхазии и Южной Осетии «военными методами» 2008). Дана теза, артикульована у різних форматах, повинна була підготувати ґрунт для наступної військової операції, запланованої Росією проти Грузії. У російському просторі дана війна була представлена як «примус до миру», що відгукнулося й західному споживачу. Попри здавалося б однозначність ситуації – вступ військ на територію суверенної держави, реакція світового співтовариства виявилася досить стриманою. Саміт ЄС на рівні міністрів (1 вересня 2008 року) засудив одностороннє рішення Росії про визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії / Цхінвальського району, а дії російської сторони були визнані «непропорційними» (Ломая, 2009). Та не було запроваджено жодних санкцій щодо держави-агресора. Та й саму Росію так і не було визнано агресором.

132

— Події 2008 року стали уроком для російської влади. Вона відкоригувала свою внутрішню й зовнішню політику відповідно до результатів п'ятиденної війни. Найперше, стало очевидним, що російська армія потребує реформування й переозброєння, а воєнна доктрина РФ – оновлення. По друге, захист прав співвітчизників як привід до зовнішньої агресії цілком виправдав себе на міжнародній арені. По третє, західні демократії виявилися неспроможними для об'єднання у протидію агресору, а інформаційна зброя (дезінформація та пропаганда) є дієвими інструментами для рефлексивного управління.

Не бажаючи відпустити Україну зі сфери свого впливу, від моменту розпаду СРСР Росія намагалася зберегти свою присутність у регіоні. Жителі Криму ще з початку 1990-х років мали можливість набуття російського громадянства. Щоправда тут виникала правова колізія: Україна обрала нульовий варіант надання громадянства, тож автоматично все мешканці півострова стали громадянами нашої держави. Натомість російське законодавство передбачало запит з боку громадянина, що проживав за межами РФ, про що йшлося вище. Процес паспортизації жителів півострова відбувався кострубато, однак досить активно, що допомогло створити основи для наступної його анексії Росією у 2014 році (У Криму ще з дев'яностих роздавали російські паспорти – Бутченко, 2024).

Окрім цього, російська сторона продовжувала політику мовної та культурно-освітньої експансії українського простору. В Україні, як і у Грузії, до речі, діяли різноманітні громадські організації, центри

російської мови та культури та інші промоутери «рузського міра», які за російські гроші «підтримували» російськомовних громадян України (Як вбиває російська soft power, 2022). Свій вплив на українців Москва здійснювала й за допомогою протиставлення та маніпуляцію через «конфлікт інтересів», зокрема, мову спілкування. «Мовне питання» й досі залишається «каменем політичного спотикання» в Україні. Оглядаючись на виборчі кампанії 1991-2012 років, звертаємо увагу на системну присутність питання мови у політичних програмах різноманітних політичних сил та кандидатів на пост президента держави. Російські політтехнологи активно розігрували цю карту у спільній колоді дискредитації самого факту Української державності. Одним із найбільш яскравих прикладів, вважаємо, стала електоральна кампанія 2004 року, коли Україну облетіла карта «Так! виглядає IX Україна» – яскравий приклад мови ворожнечі й антиукраїнства (Листівка «Три сорти українців», 2004).

Події Революції Гідності підштовхнули російську владу до активних військово-політичних дій, адже стало очевидним, що попри всі спроби розвернути Україну у бік Митного Союзу невдалі. Не маючи формальних підстав для введення військ до АР Крим, російська сторона розпочала гібридну війну проти України. Інформаційна експансія була підкріплена військовими діями. У лютому 2014 року на території АР Крим з'явилися так звані «зелені чоловічки» - військові без розпізнавальних знаків, в результаті діяльності яких півострів був анексований Росією. Наступним кроком стала ескалація політичної ситуації у Донецькій й Луганській областях (т.зв. Донбасі) через реалізацію класичної схеми – підтримки сепаратистських анклавів на території незалежної держави. Це давало підстави вести мову на міжнародній арені про «громадянську війну» в Україні та необхідність миротворчого контингенту у регіоні (грузинський сценарій). Та у випадку України реакція міжнародного співтовариства виявилася більш несподіваною для Кремля: окрім осудження дій РФ у деклараціях та заявах було запроваджені санкції, спершу персональні, згодом – економічні, фінансові, торгові, секторальні, культурні, спортивні.

Попри економічні й політичні виклики Росія не відмовилася ані від АР Крим, ні від своєї присутності у Донецькій й Луганській областях України. Більше того, у 2019 році вона розпочала активну паспортизацію жителів даного регіону, запровадивши спрощену процедуру для набуття ними російського громадянства. За два роки

було видано понад 650 тисяч російських паспортів жителям названих областей. Як зазначив Пітер Дікінсон, редактор UkraineAlert Service «Атлантичної ради» США, «спроба перетворити окуповану територію на сході України на «паспортний протекторат» чітко вказує на довгострокові цілі Росії у війні з Україною» (Дікінсон, 2021). «Паспортизація українців» стала обґрунтуванням необхідності розгортання широкомасштабної війни проти України для внутрішнього споживача. Водночас досвід українського спротиву у 2014 році разом із отриманою міжнародною підтримкою продемонстрував силу українського противника. Згорання бойових дій та неможливість швидкої перемоги в Україні потребували більш вагомого обґрунтування для російських громадян. Тоді, у 2014 році Росія починає розгортати пропагандистські тези про те, що Україна є плацдармом для війни Заходу проти Росії, що дії Північноатлантичного Альянсу спрямовані на підрив державності Росії та її ролі на міжнародній політичній арені.

134

Період 2014-2022 років означений поступовим впровадженням у підсвідомість широких кіл громадськості як всередині Росії, так і за її межами, ідеї щодо безпекової дилеми, перед якою стоїть Росія через агресивну політику НАТО у регіоні Центрально-Східної Європи – розгортання своїх баз та включення до складу Альянсу нових держав. Мультиплікуючи наратив про відповідальність Північноатлантичного альянсу за можливе (а від 24 лютого 2022 року і реальне) розгортання широкомасштабної війни Росії проти України, остання намагалася досягти наступних цілей: 1) посилення внутрішньо-політичного контролю над російським суспільством; 2) здійснення рефлексивного управління міжнародним співтовариством; 3) виправдання своїх агресивних дій на міжнародній арені; 4) дискредитація самої ідеї Української державності – створення уявлення про те, що Україна – керована НАТО; 5) збереження тези про те, що НАТО – агресивний блок (насамперед для внутрішнього споживача) (100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну, 2023).

Концепція «безпекової дилеми» є однією із основоположних у теорії міжнародних відносин. Розроблена в рамках теорії політичного реалізму, вона ілюструє, як дії держави, спрямовані на підвищення власної безпеки, можуть ненавмисно призвести до посилення незахищеності для інших, потенційно призводячи до конфлікту. Ро-

сійська влада використала даний концепт, щоб «пояснити» громадськості в усьому світі «необхідність широкомасштабного вторгнення в Україну». Теза про «загрозу НАТО безпеці Росії» має принаймні кілька різних інтерпретацій і знайшла своїх прихильників у західних демократіях, на Глобальному Півдні, в Азії, не кажучи вже про саму Росію.

Спроба обґрунтування широкомасштабної війни з анексією території суверенної держави крізь призму «безпекової дилеми» дозволила Росії дещо пригальмувати процес надання військової та фінансової допомоги Україні у її боротьбі з агресором. Однак відверте спотворення реальності російськими пропагандистами лише утвердило західні демократії у необхідності підтримки України. Нині очевидним є маніпулятивне використання даного теоретичного конструкту для мобілізації на свою підтримку світового співтовариства. Як і «гуманітарний інтервенціонізм», так і «вимушена агресія» є лише інструментами у збереженні Російської імперії на геополітичній карті світу.

135

Висновки. Від часів офіційної імперії й до так званої федеративної республіки, Кремль системно просуває наратив про ключову роль Росії у звільненні поневолених народів Європи, Кавказу, Азії, Африки тощо. Цей пропагандистський наратив настільки потужно увійшов в історичні дослідження, що лише на межі XX – XXI сторіч, поки що несміливо, розпочинається доба нашого звільнення від нього. Даний процес – довготривалий й потребує системних зусиль й неупередженого погляду на політичні процеси та міжнародні відносини в історичному контексті та у світлі безпекових викликів сучасності. Зі свого боку російська сторона через використовувані інструменти зовнішньої політики лише сприяє дезавуванню пропагандистських надбудов: примітивна мультиплікація імперського досвіду доби середньовіччя чи нового часу в інформаційну добу апріорі не може бути успішною.

Україна й Кавказ завжди перебували у сфері інтересів Кремля, адже відкривають широкі можливості розвитку та геополітичного ствердження й контролю. Приєднання України та завоювання Кавказу поруч з іншими територіальними завоюваннями перетворило Московське царство на велику імперію. А їх вихід створив загрозу її повного колапсу. З огляду на це Москва робить усе можливе задля

утримання Грузії й України у сфері свого впливу, щоправда, використовуючи насамперед застарілі підходи та інструментарій.

В умовах триваючої війни питання миру набуває особливої гостроти, як і конструювання можливих шляхів розвитку геополітичної ситуації. Однак історія засвідчує: кожна імперія має свій початок і свій кінець. І у першому, і у другому випадку мова йде про територіальні експансії, які на старті є успішними, однак під зав'язу імперського буття вартують її існування. І сучасна спроба Росії знову завоювати Україну, на думку авторки, є метастазами, які й засвідчують її смерть. Щоправда, цей процес може тривати як одну мить, так і десятки років.

Джерела та література:

1. Çalıř, Şaban Halis. 2022. «The Foreign Policy of Russia: From Tsars to Putin.» у *Russian Foreign Policy*, 9-26. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.
- 136 — 2. Çalıř, Şaban Halis, та Vanessa Tinker. 2022. *Russian Foreign Policy*. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.
3. Gvineria, Shota. *Georgia's Resilience Against Russian Hybrid Warfare*. 2024. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Shota%20Gvineria%20-%20Georgia%E2%80%99s%20Resilience%20Against%20Russian%20Hybrid%20Warfare.pdf>.
4. Vukovic, Josipa, Dario Matika, та Slavko Baric. *Hybrid Warfare Challenges*. без дати. <https://securityanddefence.pl/pdf-103239-36117?filename=Hybrid%20warfare%20challenges.pdf>.
5. Wither, K.James. «Defining Hybrid Warfire» *Per Concordiam* 10, № 1 (2020): 7-9.
6. ««Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни». Київ, 2017. 9.
7. «Гібридна» війна Росії - виклик і загроза для Європи. 2016. https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf.
8. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну. НДЦ ГП ЗС України. Київ, 2023.
9. 1919 - 1921 гг. без дати. <https://www.allgeo.org/index.php/ru/930-1919-1921>.

10. 26 травня – День відновлення незалежності Грузії. 2021. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3274
11. Вітман, Костянтин. Витоки грузино-абхазького конфлікту. вересень 2008 р. <https://veche.kiev.ua/journal/1108/>
12. Гражданство бывшего СССР. без дати. https://niigata.mid.ru/ru/consular-services/consulate-ru/citizenship/prochie_voprosy_kasatelno_grazhdanstva/grazhdanstvo_byvshego_sssr/.
13. Дерев'яно, Ігор. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. 2023. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/278396/273548>.
14. Дікінсон, Пітер. «Паспортний імперіалізм» Росії небезпечніший за її військо. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/rosier-pasporty-donbas-vijna/31203345.html>.
15. Єжеєв, М., Орлик, В., Мхитарян, Н. Особливості формування сучасної зовнішньої політики Російської Федерації. 2013. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-09/Rosiya_Ezheev-9aedf.pdf.
16. Закон Грузії Об оккупированных территориях №431, 23/10/2008. 2024. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=10>.
17. ЗАКОН УКРАЇНИ Про громадянство України від 08.10.1991 №16356-ХІІ. без дати. https://ips.ligazakon.net/document/view/t163600?an=19&ed=2001_01_18.
18. Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країн. березень 2023 р. <https://chytomo.com/imperializm-ta-identychnist-choho-my-mozhemo-navchytysia-u-postkolonialnykh-krain/>.
19. Іщенко, Наталя. Грузинський сценарій для Донбасу: як Росія роздавала паспорти в Абхазії та Південній Осетії. 25 квітень 2019 р. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/25/7095627/>.
20. Киридон, Алла. Причини російсько-грузинського конфлікту: регіональний вимір. без дати. <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk8/5.pdf>.
21. КОНСТИТУЦИЯ ГРУЗИИ принята 24 августа 1995 года. без дати. <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30346/33/ru/pdf>.
22. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ. 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
23. Листівка «Три сорти українців». 2004. <https://www.chesno.org/political-ads/4136/>.

24. Ломая, Александр. Письмо Постоянного представителя Грузии при Организации Объединенных Наций от 10 августа 2009 года на имя Генерального секретаря. Организация Объединённых наций. 2009.

25. Магда, Євген. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: KALAMAR, 2017.

26. Органический закон Грузии «О гражданстве Грузии» №193. 25 марта 1993. <https://www.refworld.org/ru/legal/legislation/natlegbod/1993/ru/139515>.

27. Паресишвили, Мзия. Звиад Гамсахурдия и референдум: 30 лет спустя. 31 март 2021 р. <https://www.ekhokavkaza.com/a/31180400.html>.

28. Рік 1992. Історія Української незалежності. Перша битва за Крим. без дати. https://www.youtube.com/watch?v=8RQwPYb2iG4&feature=mweb_3_dot_11268432&itc_campaign=mweb_3_dot_11268432&redirect_app_store_ios=1&app=desktop.

138

29. Ройтман, Лев. Абхазия и Южная Осетия: российское гражданство - чемоданами. 2002. <https://www.svoboda.org/a/24202432.html>.

30. Россия защитит соотечественников в Абхазии и Южной Осетии «военными методами». 2008. <https://lenta.ru/news/2008/04/25/kenyaikin/>.

31. Сокирко, Олексій. Попіл Батурина: Чому московити вирішили спалити гетьманську столицю. листопад 2022 р. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/popil-baturina-chomu-moskoviti-virishili-spaliti-getmansku-stolitsiu/>.

32. У Криму ще з дев'яностих роздавали російські паспорти - Бутченко. 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3850781-u-krimu-se-z-devanostih-rozdavali-rosijski-pasporti-butcenko.html>.

33. Хашиг, Инал. Абхазы в погоне за российскими паспортами. 2002. <https://iwpr.net/ru/global-voices/abkhazy-v-pogone-za-rossiyskimi-pasportami>.

34. Шахова, Оксана. Еволюція поняття гуманітарної інтервенції в теорії міжнародних відносин. 2017. <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/2483/>.

35. Як вбиває російська soft power. 2022. <https://www.ukrainer.net/rosia-vbyvaie/>.

36. Ярмоленко, Віталій. Аналіз вмісту нової редакції концеп-

ції зовнішньої політики РФ. 2023. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/analiz-zmistu-novoi-redaktsii-kontseptsii-zovnishnioi-polityky-rf_04042023.pdf.

37. Ярмоленко, Віталій. Оцінки зміни зовнішньополітичної парадигми Росії. 2022. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/yarmolenko.pdf>.

38. Ярмоленко, Віталій. Стратегічні зовнішньополітичні цілі РФ щодо США, ЄС, Китаю та держав-партнерів України (Польща, країни Балтії). 2024. https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/03/Ukr_CIS_12_Russia_Strategy.pdf.

References:

1. Çaliş, Şaban Halis. 2022. «The Foreign Policy of Russia: From Tsars to Putin.» у *Russian Foreign Policy*, 9-26. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.

2. Çaliş, Şaban Halis, та Vanessa Tinker. 2022. *Russian Foreign Policy*. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.

139

3. Gvineria, Shota. Georgia's Resilience Against Russian Hybrid Warfare. 2024 p. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Shota%20Gvineria%20-%20Georgia%E2%80%99s%20Resilience%20Against%20Russian%20Hybrid%20Warfare.pdf>.

4. Vukovic, Josipa, Dario Matika, та Slavko Baric. Hybrid Warfare Challenges. без дати. <https://securityanddefence.pl/pdf-103239-36117?filename=Hybrid%20warfare%20challenges.pdf>.

5. Wither, K.James. «Defining Hybrid Warfare.» *Per Concordiam* 10, № 1 (2020): 7-9.

6. ««Aktivni zakhody» SRSR proty SSHA: proloh do hibrydnoi viiny». Kyiv, 2017. 9.

7. «Hibrydna» viina Rosii - vyklyk i zahroza dlia Yevropy. 2016. https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf

8. 100 brekhlyvykh rosiiskykh naratyviv pro rosiisko-ukrainsku viinu. NDTs HP ZS Ukrainy. Kyiv, 2023.

9. 1919 - 1921 hh. <https://www.allgeo.org/index.php/ru/930-1919-1921>.

10. 26 travnia – Den vidnovlennia nezalezhnosti Hruzii. 2021. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3274

11. Vitman, Kostiantyn. Vytoky hruzyno-abkhazkoho konfliktu. 2008 . <https://veche.kiev.ua/journal/1108/>.

12. Hrazhdanstvo byvsheho SSSR. https://niigata.mid.ru/ru/consular-services/consulate-ru/citizenship/prochie_voprosy_kasatelno_grazhdanstva/grazhdanstvo_byvshego_sssr/.

13. Derevianko, Ihor. Hibrydna viina yak riznovyd asymetrychnykh dii. 2023. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/278396/273548>.

14. Dickinson, Piter. «Pasportnyi imperializm» Rosii nebezpechnishyi za yii viisko. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/rosier-pasporty-donbas-vijna/31203345.html>.

15. Yezheiev, M., Orlyk, V., Mkhitarian, N. Osoblyvosti formuvannia suchasnoi zovnishnoi polityky Rosiiskoi Federatsii. 2013. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-09/Rosiya_Ezheev-9aedf.pdf.

140 — 16. Zakon Hruzyy Ob okkupyrovannykh terrytoryakh №431, 23/10/2008. 2024. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=10>.

17. ZAKON UKRAINY Pro hromadianstvo Ukrainy vid 08.10.1991 №16356-KhII. https://ips.ligazakon.net/document/view/t163600?an=19&ed=2001_01_18.

18. Imperializm ta identychnist: choho my mozhemo navchytysia u postkolonialnykh krain. 2023 p. <https://chytomo.com/imperializm-ta-identychnist-choho-my-mozhemo-navchytysia-u-postkolonialnykh-krain/>.

19. Ishchenko, Natalia. 2019. Hruzynskiy stsenarii dlia Donbasu: yak Rosiia rozdavala pasporty v Abkhazii ta Pivdennii Osetii. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/25/7095627/>

20. Lystivka «Try sorty ukraintsiv». 2004. <https://www.chesno.org/political-ads/4136/>

21. Lomaia, Aleksandr. 2009. Pysmo Postoiannoho predstavytelia Hruzyy pry Orhanyzatsyy Ob'edynennykh Natsyi ot 10 avhusta 2009 hoda na ymia Heneralnogo sekretaria. Orhanyzatsyia Ob'edynennykh natsyi

22. Mahda, Yevhen. 2017. Hibrydna ahresiiia Rosii: uroky dlia Yevropy. Kyiv: KALAMAR.

23. Orhanycheskyi zakon Hruzyy «O hrazhdanstve Hruzyy» №193. 25 marta 1993. <https://www.refworld.org/ru/legal/legislation/natlegbod/1993/ru/139515>.

24. Paresyshvyly, Mzyia. Zvyad Hamsakhurdiya y referendum: 30 let spustia. 31 mart 2021. <https://www.ekhokavkaza.com/a/31180400.html>.

25. Rik 1992. Istoriia Ukrainskoi nezalezhnosti. Persha bytva za Krym. bez daty. https://www.youtube.com/watch?v=8RQwPYb2iG4&feature=mweb_3_dot_11268432&itc_campaign=mweb_3_dot_11268432&redirect_app_store_ios=1&app=desktop

26. Roitman, Lev. Abkhazya y Yuzhnaia Osetya: rossijskoe hrazhdanstvo - chemodanamy. 2002. <https://www.svoboda.org/a/24202432.html>.

27. Rossyia zashchytet sootchestvennykov v Abkhazyy y Yuzhnoi Osetyy «voienнымy metodamy». 2008. <https://lenta.ru/news/2008/04/25/kenyaikin/>.

28. Sokyрко, Oleksii. Popil Baturyna: Chomu moskovyty vyrishyly spalyty hetmansku stolytsiu. 2022. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/popil-baturina-chomu-moskoviti-virishili-spaliti-getmansku-stolitsiu/>

29. U Krymu shche z devianostykh rozdavaly rosijski pasporty - Butchenko. 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3850781-u-krimu-se-z-devanostih-rozdavali-rosijski-pasporti-butcenko.html>.

30. Khashyh, Ynal. Abkhazy v pohone za rossijskymy pasportamy. 2002. <https://iwpr.net/ru/global-voices/abkhazy-v-pogone-za-rossiyskimi-pasportami>.

31. Shakhova, Oksana. 2017. Evoliutsiia poniattia humanitarnoi interventsii v teorii mizhnarodnykh vidnosyn. <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/2483/>.

32. Yak vbyvaie rosijska soft power. 2022. <https://www.ukrainer.net/rosia-vbyvaie/>.

33. Yarmolenko, Vitalii. Analiz vmistu novoi redaktsii kontseptsii zovnishnoi polityky RF. 2023. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/analiz-zmistu-novoi-redaktsii-kontseptsii-zovnishnioi-polityky-rf_04042023.pdf.

34. Yarmolenko, Vitalii. Otsinky zminy zovnishnopolitychnoi paradyhmy Rosii. 2022. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/yarmolenko.pdf>.

35. Yarmolenko, Vitalii. Stratehichni zovnishnopolitychni tsili RF shchodo SShA, YeS, Kytaiu ta derzhav-partneriv Ukrainy (Polshcha, krainy Baltii). 2024. https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/03/Ukr_CIS_12_Russia_Strategy.pdf.